

# პროცედურული სამართლიანობის სოციალურ- ფსიქოლოგიური თეორია და მისი გავლენა ლეგიტიმაციის ფორმირებაზე

ეკა გოგიჩაიშვილი

ქართულ-ამერიკული უნივერსიტეტი (GAU),  
სამართლის, სოციალური მეცნიერებების და  
დიპლომატიის სკოლის დოქტორანტი, საქართველო  
gogichaishvili.eka@gmail.com

**რეზიუმე.** სტატიის მიზანია ტომ ტაილერის (Tom R. Tyler) ფუნდამენტურ ნაშრომზე „*Why People Obey the Law*“ დაფუძნებული პროცედურული სამართლიანობის (procedural justice, procedural fairness, 1984) სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორიის განხილვა და მისი გავლენის წარმოჩენა ლეგიტიმაციის ფორმირებაზე.

კანონისადმი დამორჩილება იმაზე უფრო ღრმად არის დაკავშირებული ადამიანის ფსიქოლოგიურ და სოციალურ განცდებთან, ვიდრე აქამდე მოიაზრებოდა და მისი გაძლიერება შესაძლებელია მაშინ, როდესაც ხელისუფლება იყენებს პროცედურული სამართლიანობის პრინციპებს. ის პირდაპირ კავშირშია სამართლიანობის აღქმასთან, ინსტიტუციების ლეგიტიმაციასთან და ვითარდება ყო-

ველდლიური ურთიერთობებისა და გამოცდილების დაგროვების ერთგვარ პროცესად, სადაც წამყვანი იდენტობისა და ღირსების აღიარების ნაწილია.

მართლმსაჯულების სისტემაში ეს პროცესი ხშირად აწყდება მკაფიო დისონანსს დეკლარირებულ სამართლებრივ მექანიზმებსა და მოქალაქეთა რეალურ აღქმებს შორის. აღნიშნული ხარვეზი იწვევს მოქალაქეთა გაუცხოებას, ხშირად ლეგიტიმაციის „ეროზიას“, პოლიტიკურ ნიჭილიზმს და სამართლიანობის აღქმის დეფიციტს. ამ ფონზე, საზოგადოების მთავარი გამოწვევაა, არა მხოლოდ სწორი გადაწყვეტილებების მიღება, არამედ სამართლიანი პროცესების უზრუნველყოფა.

საკითხის მოცულობიდან გამომდინარე, ნაშრომი ამ ეტაპზე ფოკუსირებულია მხოლოდ თეორიულ-კონცეპტუალურ ანალიზზე, რაც წარმოადგენს საფუძველს შემდგომი ემპირიული კვლევისთვის საქართველოს კონტექსტში.

**საკვანძო სიტყვები:** პროცედურული სამართლიანობა; სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორია; სასამართლო სისტემის ნდობა; კანონისადმი ნებაყოფლობითი მორჩილება; ინსტიტუციური ლეგიტიმაცია.

## შესავალი

თანამედროვე საჯარო მმართველობის პარადიგმაში კანონის დაცვა არ არის მხოლოდ კონტროლის შედეგი, ეს არის სამართლიანობის აღქმის შედეგი. თუ ტრადიციული მიდგომები ხაზს უსვამდა სანქციებისა და იძულების მნიშვნელობას, თანამედროვე კვლევებმა აჩვენა, რომ ნებაყოფლობითი და მორალურად მოტივირებული დამორჩილება უფრო ეფექტიანია. თუ პროცესი სამართლიანად აღიქმება, ადამიანები ემორჩილებიან წესებს მაშინაც კი, როცა შედეგი მათთვის არახელსაყრელია. შესაბამისად, მზარდია ინტერესი რეგულირების იმ მიდგომების მიმართ, რომლებიც ეფუძნება პროცედურულ სამართლიანობას.

მართლმსაჯულების სისტემაში, ეს პროცესი ხშირად აწყდება მკაფიო დისონანსს დეკლარირებულ სამართლებრივ მექანიზმებსა და მოქალაქეთა რეალურ აღქმებს შორის. აღნიშნული იწვევს მოქალაქეთა გაუცხოებას, ლეგიტიმაციის „ეროზიას“, პოლიტიკურ ნიჭილიზმს და სამართლიანობის აღქმის დეფიციტს. ამ ფონზე, საზოგადოების მთავარი გამოწვევაა, არა მხოლოდ სწორი გადაწყვეტილებების მიღება, არამედ სამართლიანი პროცესების უზრუნველყოფა.

სტატიის მიზანია ტომ ტაილერის (Tom R. Tyler) ფუნდამენტურ ნაშრომზე „*Why People Obey the Law*“ დაფუძნებული პროცედურული სამართლიანობის (procedural justice, procedural fairness, 1984) სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორიის განხილვა და მისი გავლენის წარმოჩენა ლეგიტიმაციის ფორმირებაზე.

კვლევა ეფუძნება დოქტრინულ, თეორიულ და ინტერდისციპლინურ ანალიზს, რომელიც აერთიანებს სამართლის, სოციალური ფსიქოლოგიისა და ინსტიტუციური ლეგიტიმაციის

თეორიების კრიტიკულ გააზრებას. საკითხის მოცულობიდან გამომდინარე, ნაშრომი ამ ეტაპზე ფოკუსირებულია მხოლოდ თეორიულ-კონცეპტუალურ ანალიზზე, რაც მომავალში საქართველოს კონტექსტის სიღრმისეული კვლევის საფუძველს ქმნის.

## 1. პროცედურული სამართლიანობის თეორიული ჩარჩო

ვინაიდან სამართლის არსი სოციალური ქცევის რეგულირება და სტანდარტიზაციაა, გამართლებულია, რომ ის განსაკუთრებულ ყურადღებას უთმობს საკუთარი სისტემის რეგულირებას პროცედურების მეშვეობით. სწორედ ამიტომ, პროცედურის ფსიქოლოგიის მეცნიერული შესწავლაც სამართლებრივი პროცედურების კვლევით დაიწყო. ეს კი, სამართალს აქცევს ბუნებრივ სივრცედ სხვადასხვა პროცედურის ქცევითი შედეგების განხილვისა და ანალიზისთვის. თუ ფსიქოლოგიისთვის პროცედურული სამართლიანობა ნიშნავს ინდივიდთა რეაქციებს იმ ნორმებსა და სტანდარტებზე, რომლებიც მართავს სოციალურ პროცესებს, იურისტისთვის საპროცესო სამართალი ნიშნავს იმ წესებს, რომლებიც აწესრიგებს და აყალიბებს სამართლებრივი გადაწყვეტილების მიღების პროცესს – „საშუალებებს, რომელთა მეშვეობითაც უფლებები ინარჩუნებენ ძალას ან აღდგებიან“.<sup>1</sup>

აღსანიშნავია, რომ ტერმინი „პროცედურული სამართლიანობა“ (procedural justice) სამართალში ბევრად ადრე იყენებდნენ, ვიდრე ის მიიღებდა თავის სპეციფიკურ მნიშვნელობას ფსიქოლოგიასა და სხვა სოციალურ მეცნიერებებში. როგორც ფსიქოლოგია, ისე სამართალი აღიარებს, რომ პროცედურები შეიძლება შეფასდეს როგორც ობიექტური კრიტერიუმების საფუძველზე, ასევე იმ კმაყოფილების, დამოკიდებულებებისა და ქცევის მიხედვით, რომელსაც ეს პროცედურები იწვევს. ისევე როგორც პროცედურული სამართლიანობის ფსიქოლოგიური კვლევები იყოფა ობიექტური შედეგებისა და სუბიექტური შედეგების შესწავლად, სამართლებრივ ანალიზშიც განასხვავებენ კონკრეტული პროცედურის ობიექტურ სამართლიანობას და მის სავარაუდო გავლენას იმ ადამიანების განცდებსა და რწმენებზე, ვინც მას აწყდება.

სამართალში ობიექტური და სუბიექტური სამართლიანობის განსხვავება განსაკუთრებით მკაფიოდ ჩანს იმ ნაწილში, სადაც პროცედურები არა მხოლოდ სამართლიანი უნდა იყოს, არამედ სამართლიანადაც უნდა აღიქმებოდეს. იმ ობიექტურ კრიტერიუმებს შორის, რომლებიც სამართალში გამოიყენება პროცედურის შესაფასებლად ყველაზე მნიშვნელოვანია: თუ რამდენად აკმაყოფილებს შედეგები სამართლიანობისა და თანმიმდევრულობის სტანდარტებს, გადაწყვეტილებების სიზუსტეს, პროცედურის ხარჯისა და ეფექტიანობის სტანდარტებს.

<sup>1</sup> E. Allan Lind and Tom R. Tyler, *The Social Psychology of Procedural Justice*, Critical Issues in Social Justice (New York: Plenum Press, 1988), 3-7.

ისტორიულად, სამართლიანობის იდეა უკავშირდება „განაწილებით სამართლიანობას“ (distributive justice), რაც გულისხმობს რესურსებისა და სარგებლის სამართლიან განაწილებას. თუმცა, XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ყურადღება გადავიდა პროცესზე – თუ როგორ მიიღებოდა გადაწყვეტილებები. პროცედურული სამართლიანობა სწორედ ამ წიაღში ჩაისახა და მოიცავდა იმ წესებისა და პროცესების ერთობლიობას, რომლითაც მიიღებოდა გადაწყვეტილებები.

ჯონ ტიბომ და ლორენს უოლკერმა (John Thibaut და Laurens Walker (1975) თავიანთ უმნიშვნელოვანეს ნაშრომში „*Procedural Justice: A Psychological Analysis*“ პირველად ჩამოაყალიბეს პროცედურული სამართლიანობის ძირითადი კონცეფცია და ექსპერიმენტულად აჩვენეს, რომ ადამიანებისთვის მნიშვნელოვანია გადაწყვეტილების მიღების პროცესში მონაწილეობის შესაძლებლობა. მათ კვლევებში დადგინდა, რომ სისხლის სამართლის პროცესები, სადაც მოქალაქეებს ჰქონდათ მონაწილეობის („voice“) შესაძლებლობა, აღიქმებოდა როგორც უფრო სამართლიანი, მიუხედავად შედეგისა. სწორედ „ხმა“ არის მათი არგუმენტის ცენტრალური ელემენტი, რომელიც უზრუნველყოფდა პროცესზე კონტროლის განცდას – მოქალაქეებს საშუალებას აძლევდა ჩართულიყვნენ ძალაუფლებრივ ურთიერთობაში სახელმწიფოსთან და გარკვეულწილად, გავლენა მოეხდინათ პროცესის შედეგებზე. ეს თეორია ჩასახვისთანავე დგას იდეაზე, რომ ადამიანი, რომელიც ექვემდებარება სხვის გადაწყვეტილებას, უნდა სარგებლობდეს სამართლიანი შესაძლებლობით, რომ გადაწყვეტილების მიმღების წინაშე (ეს იქნება პოლიციელი, მოსამართლე თუ სახელმწიფოს სხვა წარმომადგენელი) წარმოადგინოს საკუთარი თავი. ეს მიდგომა ცნობილი გახდა, როგორც პროცედურული სამართლიანობის „კონტროლის მოდელი“, რადგან ის ყურადღებას ამახვილებდა უფრო გადაწყვეტილების მიღებისა და პროცესის კონტროლზე და ნაკლებად შედეგებზე.

მოგვიანებით, პროცესის კონტროლის მნიშვნელობას ხაზს უსვამს ჯერალდ ლევენტალი (Gerald Leventhal (1980) და შემოაქვს პროცედურული სამართლიანობის შეფასების ექვსი კრიტერიუმი:

1. **თანმიმდევრულობა** (consistency) დროისა და ადამიანების მიხედვით;
2. **მიკერძოების გამორიცხვა** (bias suppression) პირადი ინტერესების გავლენის შეზღუდვა;
3. **სიზუსტე** (accuracy) სწორი ინფორმაციის გამოყენება;
4. **გამოსწორებადობა** (correctability) არასწორი გადაწყვეტილებების გადახედვა;
5. **წარმომადგენლობითობა** (representativeness) ყველა ჯგუფის ინტერესების ასახვა;
6. **ეთიკურობა** (ethicality) მორალურ და ეთიკურ სტანდარტებთან შესაბამისობა.

თუმცა, ლევენტალი იმასაც ამტკიცებდა, რომ ეს წესები ყოველთვის ერთნაირად არ გამოიყენება – ადამიანები სხვადასხვა სიტუაციაში, სხვადასხვა კრიტერიუმს ანიჭებენ მნიშვნელობას.

1984 წლიდან, ტომ ტაილერმა და ალან ლინდმა (Tom R. Tyler & E. Allan Lind) დაიწეს პროცედურული სამართლიანობის იდეების ემპირიული და თეორიული საწყისების ფორმულირება სტატიებში, ხოლო 1988 წელს, წარმოადგინეს სრულად ჩამოყალიბებული თეორია წიგნის სახით – „*The Social Psychology of Procedural Justice*“. პროცედურული სამართლიანობის თეორია, რომელიც დიდი ხანია სოციალურ-ფსიქოლოგიური ლეგიტიმაციის ლიტერატურის კონცეპტუალურ საყრდენად ითვლება, მოიცავს ოთხ ძირითად ელემენტს:

1. ხმა (Voice) – პროცესში მონაწილეობის შესაძლებლობა;
2. ნეიტრალობა (Neutrality) – მიუკერძოებელი, ობიექტური გადაწყვეტილება;
3. პატივისცემა (Respect) – ღირსების აღიარება;
4. ნდობა (Trustworthiness) – ავტორიტეტის კეთილსინდისიერების აღქმა.

შემდგომში, ეს კომპონენტები დაჯგუფდა ორ განზომილებად (Blader & Tyler, 2009): სამართლიანობის ტიპი (type of justice) და სამართლიანობის წყარო (source of justice), ხოლო მოგვიანებით, დაემატა ახალი, დამოუკიდებელი ცვლადი – შეფასებების გაზომვის დრო (ვერდიქტამდე ან ვერდიქტის შემდეგ).

პროცედურული სამართლიანობის მთავარი იდეა, რომ ადამიანები ემორჩილებიან წესებს მაშინაც კი, როცა შედეგი მათთვის არახელსაყრელია, თუ პროცესი სამართლიანად აღიქმება, თანდათან განვითარდა და გაფართოვდა. მისი სოციალურ-ფსიქოლოგიური მხარე ყურადღებას ამახვილებს იმაზე, თუ როგორ აღიქვამენ ადამიანები ავტორიტეტებს და როგორ ყალიბდება მათი დამოკიდებულებები. თეორიის თანახმად: როგორც წესი, ადამიანები აფასებენ პროცესებს ემოციური და ნორმატიული კრიტერიუმებით. სამართლიანი მოპყრობა ნიშნავს შენს ღირებულებას საზოგადოებაში და შენს მიღებას „სისტემის წევრად“. შესაბამისად, სამართლიანობის აღქმა ქმნის იდენტობისა და კუთვნილების განცდას, რაც კრიტიკულად მნიშვნელოვანია საკუთარი თავის სისტემის ნაწილად მოაზრებისათვის და სწორედ მას მივყავართ საბოლოოდ ნდობამდე.<sup>2</sup>

შედეგად, პროცედურული სამართლიანობა დამკვიდრდა იდენტობისა და ღირსების აღიარების თეორიად, რომლის მიხედვითაც, სამართლიანი პროცესი აყალიბებს ლეგიტიმაციას, ხოლო ლეგიტიმაცია – მორჩილებას. თეორიის თანახმად, ადამიანები ემორჩილებიან წესებს, რადგან სისტემას აღიქვამენ ლეგიტიმურად და სამართლიანად. შესაბამისად, სამართლიანობაზე დაფუძნებული მიდგომები ხელისუფლების განხორციელებას განიხილავს, როგორც ურთიერთობას სახელმწიფო ძალაუფლების მატარებლებსა და იმ პირებს შორის, რომლებიც ამ ძალაუფლებას ექვემდებარებიან.<sup>3</sup>

<sup>2</sup> Lind and Tyler.

<sup>3</sup> Kristen Rundle, “Administrative Discretion and Governing Relationships: Situating Procedural Fairness,” in *Procedural Justice and Relational Theory: Empirical, Philosophical, and Legal Perspectives*, ed. Denise Meyerson, Catriona Mackenzie, and Therese MacDermott (London: Routledge, 2020), 237, <https://doi.org/10.4324/9780429317248>.

პროცედურული სამართლიანობა შეიძლება ჩაითვალოს მნიშვნელოვან ფაქტორად არა მხოლოდ ცალკეული გადაწყვეტილებების მიმართ დადებითი რეაქციების ფორმირებაში, არამედ მოქალაქეთა კმაყოფილების ზრდაში და სამართლისა და სამართლებრივი ავტორიტეტის (მოსამართლე, პოლიციელი) ლეგიტიმურობის აღქმაში. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ „ხმის უფლების“ მნიშვნელობა შეიძლება არ იყოს უნივერსალური. პროცესის კონტროლის ეფექტი დამოკიდებულია იმაზე, სჯერა თუ არა ადამიანს, რომ გადაწყვეტილების მიმღები რეალურად ითვალისწინებს მის ნათქვამს ანუ მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ საუბრის უფლება, არამედ განცდა, რომ მათი აზრი რეალურად იქნა მოსმენილი და გათვალისწინებული.

ტომ ტაილერის თეორიის განვითარების შემდეგი ეტაპია „ინვარიანტულობის თეზისი“, რომელიც ამტკიცებს, რომ პროცედურულ სამართლიანობას, რომელიც ეფუძნება ხმას, მიუკერძოებლობას, გამჭვირვალობასა და სამართლიანობას, შეუძლია გადალახოს კულტურული, რასობრივი, სოციალურ-ეკონომიკური და ინდივიდუალური განსხვავებები და უნივერსალურად იმოქმედოს ლეგიტიმაციის აღქმებზე. თუმცა, ეს იდეა მოგვიანებით გარკვეულწილად, გაკრიტიკდა ემპირიულ კვლევებში<sup>4</sup>, რომლებიც კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებენ მის სრულ უნივერსალურობას.

შემდგომ ეტაპზე, ჯონათან ტრინკნერმა და ტომ ტაილერმა<sup>5</sup> თეორიას დაამატეს მესამე განზომილება – ავტორიტეტის საზღვარი (boundary of authority), რომლის მიხედვითაც, ძალაუფლების გადამეტება ან საზღვრების დარღვევა აუქმებს სხვა პროცედურული სამართლიანობის ელემენტებს და იწვევს ლეგიტიმაციის დაკარგვას. ეს საკითხი განსაკუთრებით აქტუალურია თანამედროვე საზოგადოებაში, რადგან ხშირად უკავშირდება ლეგიტიმაციისა და ეფექტიანობის ერთდროულ შემცირებას.

ბოლო ათწლეულებში პროცედურული სამართლიანობის კვლევა მნიშვნელოვნად გაფართოვდა და გასცდა ჯონ ტიბოს და ლორენს უოლკერის თავდაპირველ მოდელს, რომელიც ძირითადად, პროცესზე კონტროლის, პროცედურული სამართლიანობის აღქმის, შედეგით კმაყოფილებისა და პროცედურული პრეფერენციების ურთიერთკავშირს იკვლევდა. თანამედროვე კვლევები პროცედურულ სამართლიანობას უკვე განიხილავს როგორც სხვადასხვა სოციალური და ქცევითი პროცესის მიზეზსა და შედეგს, ხოლო განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებს მის მნიშვნელობაზე ლეგიტიმაციის ფორმირების პროცესში.

<sup>4</sup> Robin S. Engel, “Explaining Citizens’ Perceptions of Future Expectations of Police Behavior: The Meaning of Procedural Justice,” *Criminal Justice and Behavior* 32, no. 5 (2005): 465–487; Kristina Murphy and Adrian Cherney, “Fostering Cooperation with the Police: How Do Ethnic Minorities in Australia Respond to Procedural Justice-Based Policing?,” *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 44, no. 2 (2011): 235–257.

<sup>5</sup> Jonathan Trinkner and Tom R. Tyler, “Cultural Conformity and the Legitimacy of Law,” *Law and Human Behavior* 40, no. 4 (2016): 400.

პროცედურული სამართლიანობის კვლევაში ერთ-ერთი უახლესი, მნიშვნელოვანი გაფართოება არის გადაწყვეტილების მიმღები ავტორიტეტებისა და ინსტიტუტების შეფასებების ჩართვა. მიუხედავად იმისა, რომ ჯონ ტიბო და ლორენს უოლკერი აღიარებდნენ, რომ სამართლიანი პროცედურების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფუნქციაა, ავტორიტეტებს მიეცეთ არაპოპულარული გადაწყვეტილებების მიღების უფლება ისე, რომ არ დაზიანდეს მათი ლეგიტიმურობა, ახალ კვლევაში უკვე აქცენტი გადაიტანეს დავის გადაწყვეტილებით მონაწილეთა კმაყოფილებაზე და ჩამოაქვეითეს ავტორიტეტების შეფასების ნაწილი.

აღნიშნულმა კვლევებმა ერთმნიშვნელოვნად აჩვენა, რომ პროცედურული სამართლიანობა გავლენას ახდენს როგორც ავტორიტეტების შეფასებაზე, ისე პირად კმაყოფილებაზე. მისი გავლენა უფრო ძლიერია მაშინ, როდესაც ხდება ავტორიტეტებისა და ინსტიტუტების შეფასება. ანუ, მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანი პროცედურულ სამართლიანობას თვითონ-ტერესზე დაფუძნებული მოდელით უყურებს თუ ჯგუფურ იდენტიფიკაციაზე დაფუძნებული მოდელით, ორივე შემთხვევაში მოსალოდნელია, რომ პროცედურული სამართლიანობის შეფასებები განსაკუთრებით ძლიერ კოგნიტურ და ემოციურ კავშირში იქნება იმ ჯგუფთან, რომელიც ამ პროცედურას ადგენს. ანუ, პროცედურული სამართლიანობა აძლიერებს ჯგუფებისა და ინსტიტუტების მიმართ ერთგულებასა და ვალდებულების გრძნობას.

პროცედურული სამართლიანობის თეორიის განვითარების კულმინაციური ეტაპია სუბიექტური განცდების შემდეგ „ქცევის“ შემოტანა კვლევის არეალში (დავის წარმოების ქცევა, დავალების შესრულება, გადაწყვეტილებებისა და კანონებისადმი მორჩილება, ხმის მიცემა, პროტესტის ქცევა, ინსტიტუციურ აქტივობებში მონაწილეობა და სამუშაოს შესრულება). ვინაიდან პროცედურული სამართლიანობის ეფექტები ვლინდება ყოველდღიურ, რუტინულ სოციალურ ურთიერთობებშიც, პროცედურული სამართლიანობის ეფექტი სცდება გადაწყვეტილების მიღების კონტექსტს და გავლენას ახდენს არა მხოლოდ დამოკიდებულებებსა და რწმენებზე, არამედ ქცევის ფორმირებაზეც.

## 2. ლეგიტიმაცია (ფსიქოლოგიური ახსნა)

ლეგიტიმაციის კონცეფციას დიდი ისტორია აქვს სოციალურ აზროვნებასა და ფსიქოლოგიაში და ის სულ უფრო მნიშვნელოვანი ხდება თანამედროვე პოლიტიკური, სამართლებრივი და სოციალური სისტემების დინამიკის კვლევებში.

სოციალურ-ფსიქოლოგიური, ორგანიზაციული, დიალოგური და ინსტიტუციური ლეგიტიმაციის მკვლევრები ამ ცნებას სხვადასხვა პერსპექტივიდან განიხილავენ. მიუხედავად ამისა, ლიტერატურაში წარმოდგენილ განსაზღვრებებს საერთო მახასიათებლები მაინც აქვთ.

პირველ ყოვლისა, მკვლევრები თანხმდებიან, რომ ლეგიტიმაცია არა სტატიკური, არამედ უწყვეტი პროცესია, სოციალურად კონსტრუირებულია და შეესაბამება კულტურულ რწმენებს, ნორმებსა და ღირებულებებს როგორც ლოკალურ, ისე ფართო კონტექსტში. მეორე მხრივ, მიუხედავად იმისა, რომ ლეგიტიმაცია ინდივიდუალური აღქმაა, ის მაინც კოლექტიურ დონეზე გროვდება და ობიექტივდება. მესამე – კოლექტიური ლეგიტიმაცია დამოკიდებულია იმ მოქალაქეთა უმრავლესობის კონსენსუსზე, რომლებიც ამ ლეგიტიმაციის წყაროზე (მაგალითად: პოლიციაზე, სასამართლოზე) არიან დამოკიდებულნი. მოქალაქეთა ქცევები ამყარებს სოციალურ წესრიგს, რის შედეგადაც „რაც არის“ გადაიქცევა „რაც სწორია“ – დ. დაბოლოს, ლეგიტიმაციის კოლექტიურ კონსტრუქციას აქვს კოგნიტიური, ობიექტური და ნორმატიული განზომილებები.

ლეგიტიმაციის კლასიკური თეორია უკავშირდება თანამედროვე სოციოლოგიის ერთ-ერთ ფუძემდებელს მაქს ვებერს<sup>6</sup>, რომელიც მას განიხილავდა, როგორც ძალაუფლების სტაბილურობის საფუძველს და გამოყოფდა მის სამ ტიპს: ტრადიციული, ქარიზმატული და რაციონალურ-ლეგალური. მისი მტკიცებულებით ლეგიტიმაცია დამოკიდებულია ადამიანების შინაგან აღქმაზე, რომ არსებული ხელისუფლება არის „სამართლიანი“ და „სწორი“. სწორედ ეს „შინაგანი მიღება“ უზრუნველყოფს სოციალური წესრიგის სტაბილურობას და ხსნის, თუ რატომ ემორჩილებიან ადამიანები კანონებს.

თანამედროვე სოციალურ-ფსიქოლოგიური მიდგომა ამ კონცეფციას კიდევ უფრო ავითარებს და ლეგიტიმაციას განიხილავს, როგორც სუბიექტურ აღქმას, რომელიც ეფუძნება მოქალაქეთა ყოველდღიურ ურთიერთობებს და გამოცდილებას. **ლეგიტიმაცია არის პროცესი, რომლის მეშვეობითაც სუბიექტები რწმუნდებიან ობიექტის ნორმატიულ ლეგიტიმურობაში**.<sup>7</sup> ლეგიტიმაცია შესაძლებელია მოხდეს გაცნობიერებული ძალისხმევის შედეგად, რომლის მიზანია გავლენის მოხდენა რწმენაზე – თუ რა არის ნორმატიულად გამართლებული. შესაბამისად, ლეგიტიმაცია ის პროცესია, რომლის საშუალებითაც აქტორები იწყებენ ობიექტის ნორმატიულ ლეგიტიმურობაში დარწმუნებას. ის ინსტიტუციური ძალაუფლებისა და როლის დადგენას/აღიარებას მიემართება, ნდობა კი, ამ როლის შესრულებას და განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს ხელისუფლების ინსტიტუციური მოწყობის წარმატებისთვის, ვინაიდან ძნელია გავლენა მოახდინო საზოგადოებაზე მხოლოდ ძალაუფლების ფლობითა და გამოყენებით.<sup>8</sup> ხალხისგან ნებაყოფლობითი თანხმობის მოპოვების შესაძლებლობა ზრდის

<sup>6</sup> Max Weber, *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology* (1922), ed. Guenther Roth and Claus Wittich (Berkeley: University of California Press, 1978), 212.

<sup>7</sup> Christopher A. Thomas, "The Uses and Abuses of Legitimacy in International Law," *Oxford Journal of Legal Studies* 34, no. 4 (2014): 742.

<sup>8</sup> Jonathan Jackson et al., *Just Authority?: Trust in the Police in England and Wales* (London: Routledge, 2013), 5.

ეფექტიანობას სისტემის კრიზისის პერიოდებში. ეს ის ძალაუფლების წყაროა, რომელიც შესაძლებელია გამოყენებულ იქნას ნდობის აღსადგენად.<sup>9</sup>

პიტერ ბერგერი და თომას ლუკმანი<sup>10</sup> ლეგიტიმაციას განსაზღვრავენ, როგორც „ინსტიტუციური წყობის კანონიერების მტკიცებისა და დასაბუთების პროცესს“. <sup>11</sup> ისინი გამოყოფენ ლეგიტიმაციის ოთხ თანმიმდევრულ დონეს:

1. **ადამიანური გამოცდილების ლინგვისტური ობიექტივაცია** – ისეთი ლექსიკის შექმნა, რომლის მეშვეობითაც ლეგიტიმაცია შეიძლება გადაიცეს სხვაზე;
2. **რუდიმენტული მორალური დებულებების ფორმულირება** – მარტივი მორალური პრინციპების შექმნა, რომლებიც ამართლებს ქცევას;
3. **სხვადასხვა ინსტიტუციური სფეროების ლეგიტიმაციისთვის გამოკვეთილი თეორიების შექმნა** – საზოგადოების მიერ სისტემურად ახსნის მცდელობა, თუ რატომ უნდა არსებობდეს წესები და ინსტიტუტები;
4. **სიმბოლური უნივერსოს განვითარება** – ეს უკვე არის აზროვნების სისტემა და ლეგიტიმაციის ყველაზე მაღალი დონე, რომელიც ქმნის განცდას, რომ არსებული წესრიგი ბუნებრივი და სწორია. ამ დონეზე კანონი, მორალი, სახელმწიფო და ყოველდღიური ქცევა ერთმანეთს ებმება და აზრს იძენს ერთიან სიმბოლურ მთლიანობაში.

ლეგიტიმაციის პროცესი პირდაპირ არ არის დაკავშირებული იმ ლეგიტიმურობის ხარისხთან, რომელსაც მისი ობიექტი ფლობს. სისტემებს, რომლებიც ადრე სარგებლობდნენ ლეგიტიმურობით და ფლობდნენ მეტად განვითარებულ ლეგიტიმაციის აპარატს, შესაძლოა დროში დაუქვეითდეთ ლეგიტიმაცია. ამის თვალსაჩინო მაგალითია წმინდა რომის იმპერიის დაცემა. ანალოგიურად, ქმედებები და იდეები, რომლებიც ადრე სრულიად არალეგიტიმურად ითვლებოდა, შეიძლება გახდეს ინტენსიური ლეგიტიმაციის სტრატეგიების ობიექტი. მაგალითად, 2003 წელს, აშშ-ის მიერ ერაყში შეჭრის გამართლების მცდელობა, როგორც პრევენციული თავდაცვა და „ახალი საფრთხის“ – ტერორიზმის აღკვეთა.<sup>12</sup>

ქართველი მეცნიერისა და იურისტის ლევან იზორიას მტკიცებით: ლეგიტიმაცია არის მოქმედება – სისტემაში სამართლიანობის აღიარების მუდმივი პროცესი, რომელიც საზრდოობს თავისუფალი და ღირსეული ადამიანებისგან შემდგარი საზოგადოებით. ლეგიტიმაციის საწყისების მუდმივად განახლება, გაჯანსაღება და მოქალაქისგან ახალი აღიარების მოპოვება, როგორც წესი, მიმდინარეობს საზოგადოების განვითარების ადეკვატურად, ახალი გამოწ-

<sup>9</sup> Tom R. Tyler, “Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation,” *Annual Review of Psychology* 57 (2006): 375.

<sup>10</sup> Peter L. Berger and Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (Garden City, NY: Anchor Books, 1966), 55.

<sup>11</sup> Thomas, “The Uses and Abuses of Legitimacy,” 743.

<sup>12</sup> Thomas, “The Uses and Abuses of Legitimacy,” 742-743.

ვევების პარალელურად. ეს არის სამართლიანი პასუხების ძიებისა და გადაწყვეტილებების მიღების პროცესი ყველას თანამონაწილეობით. ეს პროცესი არ არის სწორხაზოვანი, მას მუდამ მოპოვება, დაცვა და ამუშავება სჭირდება. აქ სისტემატურად ხდება ლეგიტიმაციის საფუძვლებთან დაბრუნება და შემდეგ, ახალი საზოგადოებრივი მოთხოვნების გათვალისწინებით, მათი უზრუნველყოფა. ამ პროცესის არსი არის უცვლელი – სამართლიანობასთან მუდმივი დაახლოება გამოხატვის განსხვავებული ფორმებით.<sup>13</sup>

როდესაც ვსაუბრობთ ლეგიტიმაციის კონცეპტუალიზაციაზე, მნიშვნელოვანია ავხსნათ და ერთმანეთისაგან გავმიჯნოთ მისი ყველაზე გავრცელებული და მნიშვნელოვანი ქვესახეობები:

1. **ლეგიტიმური (Legitimacy)** – ძალაუფლება, რომელიც აღიარებულია კანონიერად შესაბამისი აქტორების მიერ, მათ შორის, ძალაუფლების მატარებლებისა და მათი პერსონალის, იმ პირების მიერ, რომლებიც ამ ძალაუფლებას ექვემდებარებიან და მესამე მხარეების მიერ, რომელთა მხარდაჭერამ ან აღიარებამ შეიძლება ხელი შეუწყოს მის დამტკიცებას. ანუ ლეგიტიმური ნიშნავს მდგომარეობას, თვისებას, შედეგს რაც სახეზეა. სისტემა ან ლეგიტიმურია ან არა, ანუ აღიარებულია როგორც კანონიერი, სამართლიანი და მისაღები ან არა.
2. **ლეგიტიმაცია (Legitimation)** – არის პროცესი, იმ გზის გავლა, სადაც ხდება სისტემის მიიღება როგორც სამართლიანის და მის მიმართ პოზიტიური აღქმისა და ნდობის ჩამოყალიბება.
3. **სოციალურ-ფსიქოლოგიური ლეგიტიმაცია (Social-psychological legitimacy)** – რწმენა, რომ სახელმწიფო ინსტიტუტები ან ხელისუფლება მოქმედებენ სამართლიანად და მოქალაქეთა საუკეთესო ინტერესების გათვალისწინებით, რაც იწვევს ნებაყოფლობით დამორჩილებას. ლეგიტიმაცია ყალიბდება არა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმების არსებობით, არამედ მოქალაქეთა გამოცდილებით სახელმწიფო ძალაუფლებასთან ურთიერთობისას. ლეგიტიმაცია წარმოიშობა მაშინ, როდესაც გადაწყვეტილების მიღების პროცესები არის გამჭვირვალე, ნეიტრალური, პატივისცემაზე დაფუძნებული და სანდო ანუ ლეგიტიმაცია ფორმირდება სამართლიანი პროცედურების საფუძველზე.<sup>14</sup>
4. **თვითლეგიტიმაცია (Self-legitimacy)** – ძალაუფლების მატარებლების მცდელობა გაამართლონ საკუთარი ძალაუფლება საკუთარი თავის წინაშე და შექმნან „განსაკუთრებული პრესტიჟის“ მქონე იდენტობა, თითქოს გამორჩეულნი არიან სახელმწიფო ძალაუფლებისა და პრივილეგიების განხორციელებისთვის.

<sup>13</sup> ლევან იზორია, *თავისუფლება – პროცესი სამართლიანობისთვის* (თბილისი: იურისტების სამყარო, 2021), 135-137.

<sup>14</sup> Tyler, "Psychological Perspectives on Legitimacy," 375-400.

დასკვნის სახით უნდა ითქვას, რომ თანამედროვე დემოკრატიებში, ხშირად სამართლიანობაც კი, შეიძლება აღიქმებოდეს როგორც უსამართლობა. ეს ფიქცია გამოწვეულია რამდენიმე მოვლენით: **ინსტიტუციური უნდობლობა** (მოქალაქეები თვლიან, რომ გადაწყვეტილებები მიკერძოებულია, პროცესები არ არის გამჭვირვალე და არ არსებობს რეალური „ხმის“ უფლება), **გამოცდილებითი უსამართლობა** (პირადი გამოცდილება მაგალითად, პოლიციასთან ან სასამართლოსთან, რაც ხშირად განსაზღვრავს მთლიან დამოკიდებულებას ძალაუფლების გამტარებლების მიმართ), **სოციალური უთანასწორობა, კორუფცია და ელიტური გავლენა** (თუ მოქალაქეები ხედავენ, რომ ელიტები პრივილეგირებულნი არიან და კანონი არ მოქმედებს თანაბრად), **კომუნიკაციის პრობლემა** (ხშირად ინსტიტუტები ვერ ახერხებენ ახსნან რატომ მიიღეს კონკრეტული გადაწყვეტილება და რა იყო პროცესის ლოგიკა). ამ ფონზე, ლეგიტიმაცია მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სამართლებრივი წესებისა და გადაწყვეტილებების შესრულებაში – ლეგიტიმაციის არსებობის შემთხვევაში, მოქალაქეები ემორჩილებიან კანონს **შიდა მოტივაციით**, შესაბამისად მცირდება კონტროლისა და ძალის გამოყენების საჭიროება და იზრდება თვითრეგულაცია.

### 3. სასამართლო სისტემა ლეგიტიმაციის კონტექსტში

„სასამართლო არის უნიკალური ინსტიტუტი, რომელიც რამდენადაც ეს ადამიანურად შესაძლებელია, ორიენტირებულია მხოლოდ პრინციპებზე და არა საარჩევნო პასუხისმგებლობაზე“.

*Alexander M. Bickel (1924–1974)*

*“The Least Dangerous Branch – The Supreme Court at The Bar of Politics” (1962)*

დემოკრატიაში სახელმწიფო ინსტიტუტებს ლეგიტიმაციის ორი შესაძლო წყარო აქვთ: პირველი არის საზოგადოებრივი მხარდაჭერა (არჩევნების გზით ან გამოკითხვით), ხოლო მეორე – ექსპერტიზა (როცა ავტორიტეტი გამართლებულია სპეციალური ცოდნითა და კომპეტენციით).

საზოგადოებრივი აზრის კვლევის დომინაციამ პოლიტიკაზე გავლენა მოახდინა სასამართლოების მიმართ მანამდე არსებულ წარმოდგენაზე – თუ გარკვეულ ეტაპზე სასამართლოთა მიმართ ნდობა დიდწილად, თავისთავადი და აღიარებული იყო, მისი სპეციფიკური ბუნების, პროფესიული და დარგობრივი ცოდნის გამო (ექსპერტიზა), დღეს, ეს უკვე საკმარისი აღარ არის.<sup>15</sup>

<sup>15</sup> სოფო ვერძელი, „ლეგიტიმაცია და ნდობა: რას ეფუძნება სასამართლოს ძალაუფლება?“, სოციალური სამართლიანობის ცენტრი, 15 დეკემბერი, 2022, სტატია.

სასამართლო ძალაუფლებას არ იღებს და არ განიმტკიცებს არჩევნების გზით. მას არ შეუძლია ნდობის აღდგენა ხალხისაგან განახლებული მანდატის მიღებით. „თუკი ხელისუფლების პოლიტიკური შტოები საზოგადოებრივ უკმაყოფილებას ან კრიზისს, რეგულარული ან ვადამდელი არჩევნებით უპასუხებენ, სასამართლოს არა აქვს ხელახალი ლეგიტიმაციის მიღების ამგვარი მექანიზმი“.<sup>16</sup> შესაბამისად, თანდათანობით ნდობის ინსტიტუციური კრიზისი და „ლეგიტიმაციის ეროზიის“ საფრთხე როგორც საერთაშორისო, ისე ეროვნული სასამართლოების ახალ გამოწვევად იქცა.

მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთ ისტორიულ პერიოდში სასამართლო აღიქმებოდა, როგორც „ხალხის დელეგატი“ და მოსამართლეები – როგორც საზოგადოების წარმომადგენლები, არჩეულ ხელისუფლებასთან დაპირისპირებისას არ არსებობდა მტკიცებულება, რომელიც დაადასტურებდა სასამართლოს პრეტენზიას საზოგადოებრივ ლეგიტიმაციაზე. ეს ფაქტი იძულებულს ხდიდა სასამართლო სისტემას, ეფიქრა საზოგადოებრივი ნდობის, როგორც მისი ლეგიტიმაციის წყაროს განვითარებაზე.

აღნიშნულ თავში საუბარი იქნება ისტორიაზე, თუ როგორ დაკარგა ნაწილობრივ ხელისუფლების მესამე შტომ – სასამართლომ შესაძლებლობა, თავისი ლეგიტიმაცია დაეფუძნებინა ექსპერტიზაზე და თუ როგორ მოიპოვა შესაძლებლობა, გაემყარებინა ის საზოგადოებრივი მხარდაჭერით.

პირველად, სასამართლოსადმი მხარდაჭერისა და მისი გადაწყვეტილებებისადმი დამოკიდებულების გაზომვა 1930 წელს, ჯორჯ ჰორას გელაპმა (George Horace Gallup) ამერიკაში დაიწყო და 1960 წელს დაასრულა. რამდენიმე ათწლეულის განმავლობაში უწყვეტმა გამოკითხვებმა მნიშვნელოვნად გარდაქმნა დემოკრატიული ლეგიტიმაციის გაგება. ეს იყო პირველი მცდელობა მართლმსაჯულების სისტემის ლეგიტიმაციის ახალი წყარო – საზოგადოებრივი აზრი შემოსულიყო საკვლევ არენაზე. უკვე 1980-იანი წლებიდან, „საზოგადოებრივი აზრის კულტურის“ ფორმირებასთან ერთად, გამოკითხვები საზოგადოებრივ დისკურსში იქცა ავტორიტეტულ დემოკრატიულ ლეგიტიმატორად. მუდმივი უთანხმოებებით დატვირთულ რეალობაში, დემოკრატიის აგრეგატული გაგება, სადაც საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვები თითქოს მკაფიოდ ავლენს „ხალხის ნებას“, საზოგადოებრივ ცნობიერებაში ცენტრალურ ადგილს იკავებს.

საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვების სისტემის შექმნამ შეძლო ძალაუფლების ბალანსის ცვლილება ხელისუფლების სამ შტოს შორის. დღეს კი, სასამართლო სისტემა, საზოგადოებრივ აზრთან იმაზე უფრო ახლოს დგას, ვიდრე ოდესმე და უკვე შეუძლია საკუთარი

<sup>16</sup> Richard Mohr and Francesco Contini, „Judicial Evaluation in Context: Principles, Practices and Promise in Nine European Countries,” *European Journal of Legal Studies* 1, no. 2 (2007): 259.

ლეგიტიმაცია დააფუძნოს იმ „უმაღლეს ავტორიტეტზე“, რომლის წინაშეც ყველა თრთის. ამჟამად, საზოგადოებრივი აზრის გაგება იმდენად განუყოფელია საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის შედეგებისგან, რომ სოციალური ლეგიტიმაციის იდეა გახდა საზოგადოებრივი მხარდაჭერის ცნების სინონიმი.<sup>17</sup>

„საზოგადოებრივი ნდობის“ ლეგიტიმაციის („Public confidence“ legitimation) თეორიის მიხედვით, საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვის დანერგვამდე, კავშირი სასამართლოს ლეგიტიმურობასა და სასამართლოს საჯარო მხარდაჭერას შორის ნაკლებად აშკარა იყო, შესაბამისად, ეს ელემენტი ნაკლებად გადაწყვეტი იყო სასამართლოს ლეგიტიმურობის დისკურსისთვის. სასამართლოზე ვრცელდებოდა მხოლოდ სამართლებრივი ექსპერტიზის ლეგიტიმაციის თეორია.

თუმცა, 1930-იანი წლებიდან, საზოგადოებრივი აზრის გამოკითხვების პოპულარიზაციასთან ერთად, სასამართლოებმა დაიწყეს ლეგიტიმაციის მოპოვება არა იურიდიული არგუმენტაციის სისწორით, არამედ საზოგადოებრივი მხარდაჭერის დემონსტრირებით. ბასოკი მიიჩნევს, რომ ეს პროცესი კულმინაციას აღწევს ისეთ გადაწყვეტილებებში, როგორიცაა *Dobbs vs. Jackson* (2022), სადაც უზენაესი სასამართლო ცდილობს დაუბრუნდეს „ექსპერტიზის ენას“, მაგრამ აწყდება საზოგადოებრივი ნდობის რეკორდულ ვარდნას.<sup>18</sup> დროთა განმავლობაში ლეგალურობაზე დაფუძნებული ლეგიტიმაციიდან მოხდა ფუნდამენტური გადასვლა ლეგიტიმაციაზე – ლეგალურობის გარეშე. დღეს, უკვე მკვლევართა უმეტესობა თანხმდება, რომ აღმასრულებელი და საკანონმდებლო ხელისუფლების მსგავსად, სასამართლო ხელისუფლებაც საკუთარი ლეგიტიმაციისთვის დამოკიდებულია საზოგადოებრივ მხარდაჭერაზე.<sup>19</sup>

ამ კონტექსტში, პროცედურული სამართლიანობა გვევლინება როგორც ინსტრუმენტი, რომლითაც სასამართლო სისტემა ცდილობს შეავსოს ექსპერტული ლეგიტიმაციის დეფიციტი. როდესაც კანონის ტექნიკური მხარე მოქალაქისთვის გაუგებარი ან მიუღებელია, სამართლიანი მოპყრობა/პროცედურები ხდება ის „დამხმარე ბალიში“ (cushion of support), რომელიც იცავს ინსტიტუტს იმ მტრული დამოკიდებულებისაგან, რომელიც შესაძლოა მოჰყვეს არაპოპულარულ გადაწყვეტილებებს.

როდესაც ვსაუბრობთ საზოგადოებრივ მხარდაჭერაზე როგორც ლეგიტიმაციის წყაროზე, აუცილებელია, კიდევ ერთხელ შევხებით „ლეგიტიმაციის“ ცნების გაგებას მართლმსაჯულების კონტექსტში. აღსანიშნავია, რომ დღემდე დამუშავებული სამეცნიერო ნაშრომები ძირითადად, საერთაშორისო სასამართლოების ლეგიტიმურობას იკვლევს, ანუ როგორც სისტემის

<sup>17</sup> Or Bassok, “The Supreme Court at the Bar of Public Opinion Polls,” *Constellations* 23, no. 4 (2016): 573–584.

<sup>18</sup> Or Bassok, “Legitimacy without Legality,” *St. Louis University Law Journal* 68, no. 1 (2023): 63–108, <https://scholarship.law.slu.edu/lj/vol68/iss1/5>

<sup>19</sup> Or Bassok, “The Supreme Court’s New Source of Legitimacy” (Working Paper no. 13–30, 2013), 154–198.

მახასიათებელს და ნაკლები ყურადღება აქვს დათმობილი ლეგიტიმაციას, ანუ სასამართლოების ლეგიტიმურობაში საზოგადოების დარწმუნების, ახსნისა და გამართლების პროცესის შესწავლას ეროვნული სასამართლოების მაგალითზე.

სწორედ ლეგიტიმაციის თეორიის (legitimation theory) ერთ-ერთი სახეობა – ინსტიტუციური ლეგიტიმაცია წარმოადგენს კონცეპტუალურ ჩარჩოს, რომელიც აღწერს, თუ როგორ მოქმედებს სასამართლო სისტემა საკუთარი ლეგიტიმაციის შენარჩუნების პროცესში და როგორ ავლენს მის ლეგიტიმურობას ინსტიტუციურ ჩვევებსა და პრაქტიკებში.

აკადემიურ სივრცეში კვლავ მიმდინარეობს დისკუსია სოციოლოგიური ლეგიტიმაციის ზუსტი განსაზღვრებისა და იმ გამოკითხვის ფორმულირებების შესახებ, რომლებიც საჭიროა სასამართლოსადმი დიფუზური მხარდაჭერის გასაზომად. თუმცა, ბოლო ათწლეულებში, სასამართლოსადმი საზოგადოებრივი ნდობის საზომმა მეტრიკამ მოიპოვა ავტორიტეტული ინდიკატორის სტატუსი განსაკუთრებით, უზენაესი სასამართლოების შემთხვევაში.

ინსტიტუციური ლეგიტიმაცია<sup>20</sup> არის ცნება, რომელიც მიზნად ისახავს სასამართლოსადმი ხანგრძლივი საზოგადოებრივი მხარდაჭერის აღწერას, ანუ საზოგადოების ინსტიტუციურ ლოიალობას – თუ რატომ რჩებოდა სასამართლო მუდმივად ხელისუფლების ყველაზე მეტად მოწონებულ შტოდ/ინსტიტუტად. ასეთი „დიფუზური მხარდაჭერა“ სცდება კონკრეტული სასამართლო გადაწყვეტილებით კმაყოფილებას და ასახავს უფრო სტაბილურ და გრძელვადიან დამოკიდებულებას ინსტიტუტის მიმართ.

ლეგიტიმაციის ცნების გაგების შემდეგ, მისი აღსრულების ჯერი დგება და სწორედ აქ შემოდის პროცედურული სამართლიანობა – თანამედროვე სამართლებრივი სისტემის ერთ-ერთი ფუნდამენტური კონცეფცია, რომელიც განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს სწორედ სასამართლო ინსტიტუტების ფუნქციონირებისას. იგი გულისხმობს არა მხოლოდ სამართლიანი გადაწყვეტილებების მიღებას, არამედ იმ პროცესების სამართლიანობასაც, რომლის საფუძველზეც ეს გადაწყვეტილებები ყალიბდება. აღნიშნული მიდგომა ამტკიცებს, რომ მოქალაქეების ნდობა სასამართლოს მიმართ მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ რამდენად სამართლიანად აღიქვამენ ისინი თავად პროცესს.

სასამართლო კონტექსტში პროცედურული სამართლიანობა ოთხ ძირითად პრინციპს ეფუძნება: პირველი არის **მოსმენის უფლება**, რაც გულისხმობს, რომ პროცესის ყველა მონაწილეს უნდა ჰქონდეს საკუთარი პოზიციის სრულფასოვნად გამოხატვის შესაძლებლობა. მეორე პრინციპია **მიუკერძოებლობა**, რომელიც მოითხოვს, რომ მოსამართლე იყოს დამო-

<sup>20</sup> ზოგადი აღქმა ან ვარაუდი, რომ ამა თუ იმ ინსტიტუტის ქმედებები აღიარებული, მისაღები, გამართლებული, სასურველი და შესაბამისია სოციალურად კონსტრუირებულ ნორმების, ღირებულებების, რწმენებისა და განსაზღვრებების სისტემაში, რასაც მივყავართ ნებაყოფლობით. Peter L. Berger and Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge* (Garden City, NY: Anchor Books, 1966), 92–116.

უკიდებელი და გადაწყვეტილება მიიღოს მხოლოდ კანონისა და ფაქტების საფუძველზე. მესამე პატივისცემა, რაც გულისხმობს პროცესის ყველა მონაწილის ღირსეულად მოპყრობას. მეოთხე კი, **სანდლობა**, რომელიც დაკავშირებულია სასამართლოს კეთილსინდისიერ და გამჭვირვალე მოქმედებასთან.

პროცედურული სამართლიანობის თეორია ხაზს უსვამს პროცესთან სამართლებრივი შედეგის შესაბამისობის ფუნდამენტურ მნიშვნელობას მოქალაქეთა კმაყოფილების ჩამოყალიბებაში და სასამართლოს ლეგიტიმაციის გაძლიერებაში. პროცედურული სამართლიანობის ხარისხი პირდაპირ პროპორციამაა სასამართლოს მიმართ მოქალაქეთა აღქმის ფორმირებასთან.

მიუხედავად მისი მნიშვნელობისა, პრაქტიკაში პროცედურული სამართლიანობის უზრუნველყოფა მრავალი გამოწვევის წინაშე დგას. ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა არის სასამართლო პროცესების გაჭიანურება, რაც მოქალაქეებში უსამართლობის განცდას იწვევს. ასევე, პრობლემატურია მიკერძოების აღქმა, თუნდაც რეალურად ასეთი არ არსებობდეს. კომუნიკაციის ნაკლებობა, გადაწყვეტილებების არასაკმარისი დასაბუთება და რესურსების სიმწირეც მნიშვნელოვან ბარიერებს წარმოადგენს.

მიუხედავად იმისა, რომ კანონმდებლობა უზრუნველყოფს სამართლიანი სასამართლოს პრინციპებს, პრაქტიკაში მოქალაქეთა ნაწილი თვლის, რომ მათი ხმის მოსმენა (voice) ფორმალურია და არა რეალური. სპეციალისტები სასამართლო რეფორმების უმთავრეს ნაკლად, მართლმსაჯულების ჩამოყალიბების პროცესში მთავარი სუბიექტის – საზოგადოების ფაქტორის არასაკმარისად გათვალისწინებას ასახელებენ და გამოსავლად იმ ფუნდამენტური ელემენტების მიმართ ყურადღების განახლებას ასახელებენ, როგორიცაა სასამართლოს საქმიანობისა და სერვისების შესახებ საზოგადოებრივი ცნობიერების უწყვეტი განვითარება და კომუნიკაციის სტანდარტების განახლება.

ლეგიტიმაციის შენების თანმიმდევრულობა განსაზღვრავს საზოგადოების ნდობას. გავლენის გასაზრდელად აქ ყველაზე მნიშვნელოვანი ამ პროცესების სტრატეგიულობა და დამაჯერებლობაა. აქ ლეგიტიმაციის მთავარი მექანიზმებია: მოსამართლეთა კვალიფიკაცია, არგუმენტაცია, გადაწყვეტილებათა ხარისხი, მხარეთა მიმართ თანაბარი მოპყრობა და მიუკერძოებლობა.<sup>21</sup>

ლეგიტიმაციის ხარისხზე მოსამართლეთა ქცევის, პროფესიული უნარების და მათი შერჩევის პროცესის გავლენაზე საუბრობს დენმარკის უნივერსიტეტის პროფესორი მიხაილ მაღსენი. ლეგიტიმაციის ერთ-ერთ მექანიზმად ის მიიჩნევს სასამართლოს დაკომპლექტებას

<sup>21</sup> Nila Grossman, "Legitimacy and International Adjudicative Bodies," *George Washington International Law Review* 41, no. 1 (2009): 107.

და წარმოაჩენს შიდა და გარე პერსპექტივებს – მოსამართლე და მოქალაქე. ასევე, საუბრობს საერთაშორისო სასამართლოების მიერ გამოტანილი გადაწყვეტილებების როლზე, რომლებსაც შეუძლიათ წევრი სახელმწიფოების ეროვნულ სასამართლოებში დააბალანსონ კავშირი საზოგადოების მხარდაჭერასა და მათ სოციალურ-პოლიტიკურ ევოლუციას შორის. ის წარმოადგენს ჰიპოთეზას, რომ საერთაშორისო სასამართლოები ავითარებენ ლეგიტიმაციის გზებს, რომლებიც დამოკიდებულია ისტორიულ, სოციალურ-პოლიტიკურ, განსაკუთრებით კი, გეოპოლიტიკურ მოვლენებზე.<sup>22</sup> სამეცნიერო მასალებში ასევე, დიდი ყურადღება ეთმობა საჯარო მოსამსახურეების პოტენციალს – შეასრულონ საზოგადოების ნდობის აღმდგენის როლი სასამართლო სისტემაში.<sup>23</sup> სასამართლო სისტემის წარმომადგენლებს (განსაკუთრებით, საჯარო მოხელეებს და არა მხოლოდ მოსამართლეებს), რომლებიც ახორციელებენ პროცედურულად სამართლიანი სამართალწარმოების მრავალდონიან ორგანიზაციულ სტრატეგიას, აქვთ პოტენციალი შექმნან როგორც გარე, ისე შიდა ლეგიტიმაცია.

## დასკვნა

პროცედურული სამართლიანობის სოციალურ-ფსიქოლოგიური თეორია ცხადყოფს, რომ ინსტიტუციური ლეგიტიმაცია არა მხოლოდ სამართლებრივი ნორმების არსებობაზე, არამედ მოქალაქეთა სუბიექტურ აღქმაზეა დამოკიდებული. ტომ ტაილერის მიდგომის თანახმად, ხმის მიცემის შესაძლებლობა, ნეიტრალობა, პატივისცემა და სანდოობა ქმნის იმ ფსიქოლოგიურ საფუძველს, რომელიც ხელს უწყობს ნებაყოფლობით დამორჩილებას და ინსტიტუტებისადმი ნდობის ზრდას.

სასამართლო სისტემისადმი საზოგადოებრივი ნდობის დაბალი დონე დღემდე ერთ-ერთ მწვავე პრობლემას წარმოადგენს საქართველოშიც. მიუხედავად ბოლო წლების რეფორმებისა, მოქალაქეთა ნაწილი კვლავ, აღიქვამს სასამართლო პროცესებს, როგორც გაჭიანურებულს, არაგამჭვირვალეს და ზოგ შემთხვევაში – მიკერძოებულს. ეს აღქმები პირდაპირ უწყობს ხელს ლეგიტიმაციის ეროზიას და ამცირებს კანონისადმი ნებაყოფლობით დამორჩილებას.

პროცედურული სამართლიანობის პრინციპების სისტემატიური დანერგვა – მოსამართლეთა კომუნიკაციის გაუმჯობესება, გადაწყვეტილებების მკაფიო დასაბუთება, მხარეთა რე-

<sup>22</sup> Mikael Rask Madsen, "The Legitimization Strategies of International Judges: The Case of the European Court of Human Rights," *Journal of International Dispute Settlement* 5, no. 1 (2014): 143-159.

<sup>23</sup> Cosette D. Creamer and Zuzanna Godzimirska, "Trust in the Court: The Role of the Registry of the European Court of Human Rights," *The European Journal of International Law* 30, no. 2 (2019): 665-687.

ალური მონაწილეობის უზრუნველყოფა და პროცესის გამჭვირვალობის ამაღლება შესაძლოა გახდეს სასამართლო სისტემის ლეგიტიმაციის გაძლიერების ერთ-ერთი ყველაზე ეფექტიანი გზა. ეს მიდგომა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია საქართველოს მსგავსი ქვეყნებისათვის ევროკავშირთან ინტეგრაციის პროცესში, სადაც სამართლის უზენაესობა და საზოგადოებრივი ნდობა სახელმწიფოს წარმატების გადამწყვეტი ფაქტორია.

საბოლოოდ, პროცედურული სამართლიანობა არა მხოლოდ ტექნიკური ან პროცედურული საკითხია, არამედ სტრატეგიული ინსტრუმენტია, რომელიც ხელს შეუწყობს სამართლებრივი კულტურის ჩამოყალიბებას, ინსტიტუციური ნდობის აღდგენას და დემოკრატიული სახელმწიფოს მდგრადობას. აღნიშნული სტატია საქართველოს კონტექსტის სიღრმისეული კვლევის საფუძველს ქმნის, რაც მომავალში საშუალებას მოგვცემს შევაფასოთ, თუ რამდენად ეფექტიანად შეიძლება იქნას გამოყენებული ტაილერის თეორია ქართულ რეალობაში.

## ბიბლიოგრაფია

## ქართულენოვანი წყაროები:

ვერძეული, სოფო. „ლეგიტიმაცია და ნდობა: რას ეფუძნება სასამართლოს ძალაუფლება?“. სოციალური სამართლიანობის ცენტრი. 15 დეკემბერი, 2022. სტატია. იზორია, ლევან. *თავისუფლება – პროცესი სამართლიანობისთვის*. თბილისი: იურისტების სამყარო, 2021.

## უცხოენოვანი წყაროები:

Bassok, Or. “Legitimacy without Legality.” *St. Louis University Law Journal* 68, no. 1 (2023): 63–108. <https://scholarship.law.slu.edu/lj/vol68/iss1/5>.

Bassok, Or. “The Supreme Court at the Bar of Public Opinion Polls.” *Constellations* 23, no. 4 (2016): 573–584.

Bassok, Or. “The Supreme Court’s New Source of Legitimacy.” Working Paper no. 13–30, 2013.

Berger, Peter L., and Thomas Luckmann. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Books, 1966.

Creamer, Cosette D., and Zuzanna Godzimirska. “Trust in the Court: The Role of the Registry of the European Court of Human Rights.” *The European Journal of International Law* 30, no. 2 (2019): 665–687.

Engel, Robin S. “Explaining Citizens’ Perceptions of Future Expectations of Police Behavior: The Meaning of Procedural Justice.” *Criminal Justice and Behavior* 32, no. 5 (2005): 465–487.

Grossman, Nila. “Legitimacy and International Adjudicative Bodies.” *George Washington International Law Review* 41, no. 1 (2009): 107–149.

Jackson, Jonathan, Jouni Kuha, Mike Hough, Ben Bradford, Katharina Hohl, and Monica Gerber. *Just Authority?: Trust in the Police in England and Wales*. London: Routledge, 2013.

Lind, E. Allan, and Tom R. Tyler. *The Social Psychology of Procedural Justice*. Critical Issues in Social Justice. New York: Plenum Press, 1988.

Madsen, Mikael Rask. “The Legitimization Strategies of International Judges: The Case of the European Court of Human Rights.” *Journal of International Dispute Settlement* 5, no. 1 (2014): 143–159.

Mohr, Richard, and Francesco Contini. “Judicial Evaluation in Context: Principles, Practices and Promise in Nine European Countries.” *European Journal of Legal Studies* 1, no. 2 (2007): 258–282.

Murphy, Kristina, and Adrian Cherney. “Fostering Cooperation with the Police: How Do Ethnic Minorities in Australia Respond to Procedural Justice-Based Policing?” *Australian & New Zealand Journal of Criminology* 44, no. 2 (2011): 235–257.

- Rundle, Kristen. "Administrative Discretion and Governing Relationships: Situating Procedural Fairness." In *Procedural Justice and Relational Theory: Empirical, Philosophical, and Legal Perspectives*, edited by Denise Meyerson, Catriona Mackenzie, and Therese MacDermott, 227-245. London: Routledge, 2020.  
<https://doi.org/10.4324/9780429317248>.
- Thomas, Christopher A. "The Uses and Abuses of Legitimacy in International Law." *Oxford Journal of Legal Studies* 34, no. 4 (2014): 729-758.
- Trinkner, Jonathan, and Tom R. Tyler. "Cultural Conformity and the Legitimacy of Law." *Law and Human Behavior* 40, no. 4 (2016): 400-412.
- Tyler, Tom R. "Psychological Perspectives on Legitimacy and Legitimation." *Annual Review of Psychology* 57 (2006): 375-400.
- Weber, Max. *Economy and Society: An Outline of Interpretive Sociology*. Edited by Guenther Roth and Claus Wittich. Berkeley: University of California Press, 1978.

# THE SOCIAL- PSYCHOLOGICAL THEORY OF PROCEDURAL JUSTICE AND ITS IMPACT ON THE FORMATION OF LEGITIMACY

EKA GOGICHAISHVILI

*Georgian-American University (GAU),  
PhD Candidate at the School of Law,  
Social Sciences, and Diplomacy, Georgia  
gogichaishvili.eka@gmail.com*

**Abstract.** The purpose of the article is to discuss the social-psychological theory of procedural justice (procedural fairness, 1984), developed based on Tom R. Tyler's fundamental work, Tom R. Tyler, *Why People Obey the Law*, and to demonstrate its impact on the formation of legitimacy.

Obedience to the law is connected far more deeply to individuals' psychological and social perceptions than had previously been assumed, and it can be strengthened when governmental authorities apply the principles of procedural justice. It is directly associated with perceptions of fairness and the legitimacy of institutions, evolving through the accumulation of everyday interactions and experiences in which the recognition of identity and dignity constitutes a central component.

Within the justice system, however, this process frequently encounters a clear dissonance between formally declared legal mechanisms and citizens' actual perceptions. This discrepancy leads to public alienation, often resulting in the “erosion” of legitimacy, political nihilism, and a deficit in the perception of justice. Against this background, the principal challenge for society lies not only in making correct decisions, but also in ensuring fair procedures.

Given the scope of the issue, the present paper at this stage focuses exclusively on theoretical and conceptual analysis, which serves as a foundation for subsequent empirical research within the Georgian context.

**Keywords:** Procedural Justice; Social-Psychological Theory; Trust in the Judiciary; Voluntary obedience to the law; Institutional Legitimacy.